

MUHAYYELÂT-I AHMET MİTHAT: SÖYLEMSEL BİR STRATEJİ OLARAK

“SEYAHAT-I ZİHNİYE”

IMAGINARY TRAVELS OF AHMET MİTHAT: “MENTAL TRAVEL”
AS A DISCURSIVE STRATEGY

Olca AKYILDIZ*

ÖZET

Ahmet Mithat yalnızca kahramanlarını tüm dünyada maceralara gönderdiği seyahat romanları değil aynı zamanda Avrupa'nın farklı şehirlerinde, kimisinde olayların Avrupalı karakterler arasında geçtiği romanlar da yazmıştır. Ahmet Mithat, henüz kendisi Avrupa'yı görmeden önce yazmaya başladığı, bu romanlarda ve önsözlerinde farklı seyahat türlerine de odaklanır. Burada farklı seyahat türlerinden kasıt düşünerek ya da okurken gerçekleştirilen zihinsel seyahatler ve fiziksel olarak yapılan gerçek seyahatlerdir. Farklı seyahat türleri hakkındaki bu tartışma Ahmet Mithat'ın 1889 yılında gerçekleştirdiği Avrupa seyahatinin ardından yazdığı seyahatnamesi *Avrupa'da Bir Cevelan*'in ışığında yeni bir perspektif kazanır. Avrupa seyahatini anlattığı bu kitapta bu seyahatten önce yazmış olduğu seyahat romanlarına sıklıkla gönderme yapan Ahmet Mithat romanlarına adeta bilgi kaynağı olarak referans verir. Yazar kurmaca seyahatlerine yaptığı bu göndermeleri ve farklı metinler arasında kurduğu ilişkiler ağını kendisini bir Avrupa uzmanı olarak inşa etmek için söylemsel bir strateji olarak kullanır. Bu makalenin göstermeye çalıştığı ise Ahmet Mithat'ın Avrupa üzerine inşa ettiği aşırı kendinden emin konum ve söyleminin bahsi geçen farklı seyahat türleri arasında, kendi metinlerine referansla, kurmuş olduğu diyalogdan kaynaklandığıdır. Yazar metinler arasındaki bu ilişkiler ağını kendisi için hayal ettiği ayrıcalıklı konuma metinsel destek sağlamak için bilinçli olarak inşa eder.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Mithat, *Avrupa'da Bir Cevelan*, seyahat edebiyatı, zihinsel seyahat, oksidentalizm.

ABSTRACT

The Ottoman-Turkish author Ahmet Mithat (1844–1912) wrote a great deal of travel novels in which the protagonists travel through the whole world, and many novels and stories that are set in Europe, even before he ever went there himself. While writing these novels he concentrates on different kinds of travel and discusses them either in the prefaces, declaring his arguments as the author Ahmet Mithat, or lets the characters in those novels discuss the issue among themselves. The ‘different kinds of travel’ are those mental travels done while thinking or reading as well as the real, physical ones done by the author himself. These discussions about different kinds of travel is to be perceived within a new perspective after reading Ahmet Mithat’s *Avrupa'da Bir Cevelan* (‘A Stroll through Europe’ 1889/90), the travelogue he wrote after his own trip to Europe. It is possible to analyze how Ahmet Mithat, while referring to his previous fictional travels in *Avrupa'da Bir Cevelan*, uses them as a discursive strategy to present himself as *the* expert on Europe and travel. What is to be analyzed in this article is how Ahmet Mithat constructs an authoritative discourse on Europe by mentioning the textual information gathered through reading, his imaginary world, which prepared him for his real-life trip, and the experiences and observations he made during this voyage. The main goal of the article is first to classify and define these different kinds of travel, namely mental travel, which includes imaginary and literary voyages, and the real journey. Having established this classification, by using the author’s own definitions from his books, the article aims to show the formation of the above-mentioned authoritative discourse. Ahmet Mithat’s overconfident discourse on Europe is a product of the dialogue between the above mentioned three kinds of travel. The author, as the article tries to show, intentionally uses this constant dialogue to construct a textual support for his imagined privileged position.

Keywords: Ahmet Mithat, *Avrupa'da Bir Cevelan*, travel writing, mental travel, Occidentalism.

* Öğr. Gör., Boğaziçi Üniversitesi Fen-Edebiyat Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Ahmet Mithat kahramanlarını dünyanın çeşitli yerlerine yolculuğa gönderdiği pek çok seyahat romanı yazmıştır. Ayrıca henüz Avrupa'yı görmeden yazmış olduğu, kimisinin tüm karakterleri de Avrupalı olan, ya da olayların Avrupa'da, çoğunlukla da Paris'te geçtiği roman ve hikâyeleri de vardır. (bkz. TABLO I) Ahmet Mithat tüm bu seyahat romanlarını ya da kendi yaşadığı, ait olduğu coğrafyanın dışında geçen roman ve hikâyeleri yazarken farklı seyahat türleri hakkında da düşünür. Bu meseleyi ya romanlarının önsözlerinde konu eder ve fikirlerini okurlarıyla paylaşır ya da kurmaca düzlemde roman kahramanlarını farklı seyahat türleri hakkında konuşturur. Farklı seyahat türlerinden kastım düşünerek, hayal kurarak ya da okurken yapılan zihinsel seyahatler ve fiziksel olarak yapılmış gerçek seyahatlerdir. Ahmet Mithat'ın kendi gerçek Avrupa seyahatinden sonra yazmış olduğu *Avrupa'da Bir Cevlan* (1889/90) seyahatnamesi okunduğunda bu farklı seyahat çeşitleri (türleri) tasnifi yeni anlamlar kazanır. *Avrupa'da Bir Cevlan*'da zaman zaman –aslında sık sık- kendisinin daha önce yazmış olduğu kurmaca seyahatlere -yani romanlarına- göndermeler yapan Ahmet Mithat bu kurmaca seyahatleri kendisini –okura, kamuoyuna- bir Avrupa uzmanı olarak sunmak için stratejik olarak kullanır.

Ben de bu makalede, Ahmet Mithat'ın onu daha sonra gerçekleştireceği Avrupa seyahatine hazırlanmış olan okumalarından, okuyarak edinmiş olduğu bilgilerinden, kendi hayal dünyasından ve zihinsel faaliyetlerinden, gerçek seyahatinden ve o seyahat esnasındaki gözlemlerinden söz ederek, Avrupa üzerine nasıl iddialı bir söylem inşa ettiğini inceleyeceğim. Önce yazarın kendi kitaplarından alıntılarla bu farklı seyahat türlerini tasnif ederek aralarındaki bağlantıları ortaya koyacağım. Ardından da bu farklı seyahat türleri tartışması aracılığı ile yukarıda sözünü ettiğim otoriter söylemin nasıl oluştuğunu anlamaya/göstermeye çalışacağım. Temel iddiam Ahmet Mithat'ın Avrupa hakkındaki (aşırı) kendinden emin tavrının bu farklı seyahat türleri arasında kurmuş olduğu diyalogdan kaynaklanıyor olduğudur. Ahmet Mithat'ın metinsel evrende inşa ettiği bu diyalog kendisi için hayal ettiği ayrıcalıklı pozisyona -o Avrupa konusunda en yetkin, en bilgili kişilerden biridir- metinsel destek sağlar.

Bir önceki paragrafta iki defa arka arkaya kullanmış olduğum metinsel(lik) kavramı bahsettiğim seyahat türleri arasındaki ilişkiyi incelerken kullanacağım en temel kavram olacaktır. Bu seyahatler iki nedenle metinseldir. İlk olarak okurun bahsedilen seyahat türlerine –ister zihinsel olsun ister gerçek-tek erişimi Ahmet Mithat'ın yazdığı metinler aracılığı ile olur. İkincisi de bu seyahatler her zaman metinlerle yakından ilişki içindedir. Bu bağlamda ben de bahsi geçen seyahatlerin temsilleriyle ve bu temsillerden, bu temsiller üzerine romanlar ve önsözlerinde yürütülmüş olan tartışmalardan oluşan metinsel ilişkiler ağı ile ilgileniyorum.

SEYAHAT TÜRLERİ

Bu makalede kullanılan kavramlar	ZİHİNSEL SEYAHAT	HAYALÎ SEYAHAT	EDEBÎ SEYAHAT	GERÇEK SEYAHAT
Ahmet Mithat'ın kullandığı kavramlar	“Seyahat-ı Fikriyye”	“Seyahat-ı Zihniyye”	“Hayalî Seyahat” / “Manevî Seyahat”	“Hakikî Seyahat” / “Maddî Seyahat”

TABLO II (TASNİF & KAVRAMLAR) Ahmet Mithat'ın metinlerde kullandığı kavramlar ile bu makalede kullanılan tasnif

Tablo II'de de görüldüğü gibi iki temel kategori söz konusudur: zihinsel seyahat ve gerçek seyahat. Ancak bu tasnifin detaylarına ve farklı kategorilerin birbiri ile ilişkilerine geçmeden önce başlıktaki “seyahat-i zihniye” kavramını açıklamak yerinde olacaktır.

Ahmet Mithat'ın kullandığı “seyahat-ı zihniyye” kavramı benim edebî ve hayalî olarak adlandırdığım seyahat türlerini kapsar. Zihinde olan bitenle fiziksel olarak gerçekleşenleri ayırmak için de işlevseldir. Bu nedenle ben de hayalî ve edebî seyahat kavramlarını bir üst başlık olarak zihinsel seyahat başlığı altında topladım. Ahmet Mithat zihinsel seyahatler için aynı anlama gelen iki kavram kullanır. Zihinde gerçekleşen seyahatler onun için ya “seyahat-ı fikriyye”dir ya da “seyahat-ı zihniyye”. Ben her ikisinin karşılığı olarak zihinsel seyahat kavramını kullanıyorum çünkü Ahmet Mithat da zaten çoğu zaman kavramları birbirlerinin yerine geçecek şekilde kullanır. Örneğin, *Avrupa'da Bir Cevlan*'da bu seyahat türünün kavramsallığına vurgu yapan seyahat-ı fikriyye tanımını tercih ederken *Rikalda*'nın önsözünde seyahatin gerçekleştiği yere vurgu yapan seyahat-ı zihniyye kavramını kullanır.¹ Aynı

¹ “Rikalda nâmiyle yazdığım romanda kari'lerimi hayâlen ne kadar yerlerde gezdirmiş neler göstermiş olduğumu izâh eylemiş idim. Bir kerre söylenen sözü bin def'a tekrârda hiçbir lezzet tasavvur olunamaz ise de hayâl-i kariyi Amerika taraflarında bir seyâhate sevk için düşmüş olan şu münasebet eğer vâki' olmasa ya'nî o Rikalda romanı yazılmasa idi onun mukaddimesinde *seyâhat-i fikriyyeye* dâir söylenmiş olan sözleri şimdi su Avrupa Cevlanı mukaddimesinde söylemek tamâm münasib düşecek idi.” Ahmet Mithat, *Avrupa'da Bir Cevlan*, İstanbul 1889/90, s. 2a. “Böyle karilerime cihan-ı atkin her tarafını gezdirdiğim halde cihân-ı cedide olan Amerika kıtasına doğru henüz lâıykıca bir sefer açmamış

metin hatta aynı uzun cümle içerisinde iki kavramı birlikte kullandığı yerler de vardır.²

I. ZİHİNSEL SEYAHAT: Düşünceler aracılığı ile zihinde yapılan kurmaca seyahatler yani fiziksel olarak a noktasında b noktasına gitmek şeklinde gerçekleşmeyen ama zihinde olan bitenler. Ben zihinsel seyahat başlığımı iki alt kategoriye ayırıyorum:

a. HAYALÎ SEYAHAT (hayallerde / hayaller aracılığı ile gerçekleşen zihinsel seyahatler): Hayali seyahat kavramı rüyalarda, hayallerde ve düşüncelerde gerçekleşen/yapılan seyahatlere tekabül eder. Bu hayali seyahatler Ahmet Mithat'ın, çoğu zaman metinlerden beslenen, gece ve gündüz düşlerini içerir. Ahmet Mithat kitaplarında “hayalî seyahat” kavramını ayrı bir kategori olarak kullanır. Bu kavrama ilk olarak henüz Avrupa'yı görmeden yazmış olduğu *Paris'te Bir Türk* (1876) romanında rastlarız. Bir yol arkadaşına hayatını anlatan roman kahramanı Nasuh “Binaenaleyh gönlümde Avrupa havaları esmeye başladı. Bütün gün Avrupa bilâd-ı meşhûresi ahvalini mübeyyin kitaplar okurdum. Bütün gece dahi *hülyamda, rüyamda* Avrupa'yı seyahat ederdim”³ derken sadece Avrupa'yı düşünerek hayal ettiğini değil rüyalarında da Avrupa'yı gördüğünü belirtmiş olur. Bu rüya ve hülyaları harekete geçirence okumuş olduğu kitaplardır. Okuma süreci ve hayal etme süreci arasındaki bu neden sonuç ilişkisi hayalî seyahat dediğim tür ile edebî seyahat olarak

bulunmaklığım benim gibi *seyahat-i zihniyye* delili bir hizmetkâr-ı sadık için nakîsa addedilmez mi?” Ahmet Mithat, *Haydut Montari – Diplomalı kız – Gürcü kızı yahut intikam – Rikalda yahut Amerika'da vahşet âlemi* (yay. haz.) E. Ülgen, F. Andi, K. Yetiş, Ankara 2003, s. 622 [6]. Tüm alıntılardaki vurgular aksi belirtilmediği takdirde bana aittir. Bu romandan ve diğer Ahmet Mithat romanlarından yapılacak olan tüm alıntılar Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanan latin harfli metinlerden yapılmıştır. *Rikalda*'nın transliterasyonu Ahmet Mithat'ın üç başka romanı ile birlikte yapılmıştır: *Haydut Montari, Diplomalı Kız, Gürcü kızı yahut intikam*. Kitapta bu durumdan kaynaklanan iki sayfa numarası düzeni vardır; tüm cilde ait bir numaralama sistemi ve de tek tek kitaplar için ayrıca sayfa numaraları. Ben de dipnotlarda, hem *Rikalda* için hem de benzer bir yayın sistemi olan diğer romanlar için, önce tüm kitaba ait sayfa numarasını ardından da alıntı yaptığım metnin sayfa numarasını peş peşe belirtiyorum. Tüm Ahmet Mithat romanlarından yapılacak alıntılar ilk alıntıdan sonra detaylı künye bilgisi ile gösterilecek, takip eden alıntılar ise sadece yazar adı, roman adı ve sayfa numarası ile verilecektir.

Yazar, bir başka seyahat hikâyesi olan “Bir Acibe-i Saydıyede” de seyahat-i fikriyye kavramını sık sık kullanır: “Asıl o seyahatnameleri okumalısınız ki sizi *seyahat-i fikriyyesine* davet eylediğimiz memleket-i acibe hakkında ber-vech-i matlup malûmat alabilesiniz.”; “Bir de ekseriya bir mahallin ahval-i coğrafyasına enzar-ı kariîni celp etmeyi “*seyahat-i fikriyye*” tabir ederim.”; “(...) karilerimi işbu muhtasar ve lâtif hikâyecikte Afrika'nın öyle bir parçasına doğru *seyahat-i fikriyyeye* davet ediyorum ki kudemadan Herodot'ın *hayalî* bile oralara varamayıp...” Ahmet Mithat, *Letâif-i Rivayat* (yay. haz.) Fazıl Gökçek, Sabahattin Çağın, İstanbul 2001, s. 788 “Bizim Katip Çelebi'nin Cihannüma'sında bile oralara icra edeceğimiz *seyahat-i fikriyye* sizi ikna edemeyerek binaenaleyh neticesinde hiçbir semere hâsil eyleyemez” *a.g.e.*, s. 789.

² “Roman yazmaya ibtidâ-yı sülûkumdan beri sevgili karilerimi ne kadar *seyahat-i fikriyyede* refakatime aldım! (...)” “*Seyahat-i fikriyyemiz* pâyitahta da münhasır kalmadı.” “(...) benim gibi *seyahat-i zihniyye* delili bir hizmetkâr-ı sadık için(...)”, Ahmet Mithat, *Rikalda*, s. 621 [5]. “Tamam Afrika-yı Vusta'ya doğru *fikren* ve *zihnen* bir seyahat icra eyleyeceğiz.” Ahmet Mithat, “Bir Acibe-i Saydıye”, s. 789.

³ Ahmet Mithat, *Paris'te Bir Türk* (yay. haz.) E. Ülgen, Ankara 2000, s. 109.

adlandırdığım tür arasındaki sınırın o kadar da keskin bir sınır olmadığını gösterir. Zaten bu geçişlilik bütün farklı seyahat türleri için geçerlidir.

Roman kahramanı Nasuh sadece Avrupa hakkındaki hülya ve rüyalarından söz etmez maddi ve manevî olarak tanımladığı fiziksel ve hayalî seyahat kategorilerini de net bir biçimde ayırıştırır. Yolculuğu esnasında ona seyahatleri hakkında bir soru soran Catherine karakteri ile aralarında aşağıdaki diyalog geçer:

“Catherine: Bu seyahat ilk seyahatiniz midir Nasuh Efendi? Başka seyahatleriniz var mıdır?

Nasuh: Maddî olarak zikre şayan başka seyahatim yoktur Mademoiselle.

Catherine: Acayib! Seyahatin maddîsi manevîsi olur mu?

Nasuh: Niçin olmasın efendim? Manevî tabiri yakışık almaz ise ‘hayalî’ ta’biri yakışık alır ya? Hayalî seyahatlerimden tıpkı şu maddî seyahatim kadar mütelezziz olmuşumdur.”⁴

Seyahat-i zihniyye ve fikriyye kavramlarını daha sık kullansa da Ahmet Mithat kurmaca dünyasında roman kahramanlarını sık sık hayalî seyahatlere çıkartır. Ahmet Mithat'ın bir başka seyahat romanında *Acâyib-i Âlem*'de⁵ Suphi de benzer hayalî seyahatler icra eder:

“Yataklara girildikten sonra Suphi Bey eline bir Avrupa haritası alarak ben şimdi hiç olmazsa hayalen olsun seyahate çıkacağım dedi. İşte harita elimde değil mi? İstedğim yerlere gidip gezeceğim.”⁶ Suphi Bey bu satırlarda zaten meftunu olduğu seyahat etmenin farklı bir boyutuna işaret etmiş olur.

Ahmet Mithat roman kahramanlarını çıkarttığı bu hayalî seyahatleri kendisinin de tecrübe ettiğinden hem bazı roman önsözlerinde (örn. *Rikalda*) ama en çok da *Avrupa'da Bir Cevalan*'da bahseder. Her ne kadar bu hayallerin ve düşüncelerin içeriklerinden doğrudan söz etmese de ısrarla hayalî seyahat diye bir kategoriye vurgu yapar, hayalen seyahat etmekten söz eder.⁷ Okurun

⁴ Ahmet Mithat, *Paris'te Bir Türk*, s. 47.

⁵ *Acâyib-i Âlem* ve Suphi ve Hicabi'nin seyahatleri hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Emel Kefeli, “Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında edebiyat coğrafyası: *Acâib-i Âlem*” *Merhaba ey muharrir. Ahmet Mithat üzerine eleştirel yazılar* (yay. haz.) N. Esen – E. Köroğlu içinde, İstanbul 2006, s. 217–230 ve Ayşe Çamkara *Bilgiye açılan kapılar. Ahmet Mithat Efendi ve İsmail Gaspıralı'nın eserlerinde Avrupalı kadınlar* (Yayınlanmamış master tezi) Ankara 2008.

⁶ Ahmet Mithat, *Henüz 17 yaşında – Acâyib-i Âlem – Dürdane Hanım* (yay. haz.) N. Sağlam, K. Yetiş, M. F. Andi, Ankara 2000, s. 237 [21].

⁷ Ahmet Mithat *Avrupa'da Bir Cevalan*'ın önsözünde *Rikalda* romanından bahsederken okurlarını *hayalen* çıkardığı seyahatlere vurgu yapar: “Rikalda nâmıyla yazdığım romanda kari'lerimi hayâlen ne kadar yerlerde gezdirmiş neler göstermiş olduğumu izâh eylemiş idim.” Yine aynı önsözde “Ancak romanları[n]daki seyahat-i hayâliyyeyi okumak külfetinden bezememiş olan” okurlarından söz ederken de daha sonra neden hayali olduğunu da açıklayacağı hayali seyahat kavramını kullanır. Ahmet Mithat ayrıca *Cevalan*'ın çeşitli yerlerinde de önceden yazmış olduğu romanlara, o romanlar sayesinde okuru çıkarttığı hayali seyahatlere gönderme yapar. Çoğu zaman bu hayali seyahatleri gerçekleştirmek için yaptığı okuma ve araştırmalardan da söz eder: “Birâz yorgunluk çıkardıktan sonra aksam taâmını da orada etmek

Ahmet Mithat'ın hayalî seyahatlerine ulaşabileceği tek mecra ise bir kez daha metinlerdir. Metinler aracılığı ile böyle bir seyahat türünü adlandıran Ahmet Mithat'ın yazmış olduğu pek çok seyahat romanı bu hayalî seyahatlerinin birer ürünüdür. Ve onun yazmış olduğu romanlar da okurlarının hayalî seyahatlerinin müsebbibi olacaktır. Sık sık Avrupa üzerine ne kadar çok hayal kurduğunu ve düşündüğünü okurları ile paylaşan Ahmet Mithat 1889'da Paris'e ilk defa gittiğinde sohbet ettiği bir komisyoncuya "Ecnebi isem de hemen Paris evladı addolunabilecek kadar Paris'de yaşamışım"⁸ derken belli ki hayalen Paris'te geçirdiği günleri hesaba katmaktadır. Bu komisyoner ile arasında geçen diyalogu uzun uzun aktaran, aktarırken de komisyonere tüm söylediklerinin Paris ahvalini layıkıyla bilmesinden kaynaklandığının altını çizen Ahmet Mithat sözü "İşte komisyoner ile teati eylediğimiz çend kelime Paris'in *acemisi olmadığımızı* derhal kendisine anlatmış idi."⁹ diye bitirir. Paris'e ilk defa adım atan Ahmet Mithat işte hayalî seyahatleri ama en çok da yapmış olduğu okumalar sayesinde hiç tanımadığı birisinin ona "Parisinizi iyi tanıyorsunuz" demesine neden olacak kadar kendinden emin ve bilgilidir. Komisyoner tüm bunları sahiden söylemiş midir bunu asla bilemeyeceğiz ancak seyahatnamede yer alan bu satırlar (metinsel düzlemde) Ahmet Mithat'ın Avrupa uzmanlığını belgeler.¹⁰

b. EDEBÎ SEYAHAT (metinler aracılığı ile gerçekleşen zihinsel seyahatler):

Edebî seyahatler ise metinler aracılığı ile zihinde gerçekleşen seyahatlerdir. Metinlerle gerçekleşen seyahatler Ahmet Mithat'ın okuma tecrübeleri esnasındaki düşünce ve hayalleri ile yazma eylemi esnasındaki düşünce ve fantazilerini içerir.

karârıyla zâten cebimde bulunan İsviçre rehber-i seyâhatini çıkarıp mütalaa ve tettebbu'a daldım. İsviçre'den ilk ziyâret edeceğimiz memleket hakîm-i meshûr John Jack Russo'nun [Jean Jacques Rousseau] vatani olan Geneve şehri olacağı için rehberin de o fikrâsını açmış idim. Zâten Demir Bey nâm romanında kari'leimi a'zâ-yı vak'a ile berâber hayâlen Paris'ten İsviçre'nin bu cihetlerine sevk eylemiş bulunduğumdan o zemân icrâ' eylediğim tettebbuât simdi de hâtırına gelerek Demir Beyzade kendim imişim gibi ihsâsât-ı garîbede bulunuyor idim." Ahmet Mithat, *Avrupa'da Bir Cevelan*, s. 788a-788b.

⁸ Ahmet Mithat, *Avrupa'da Bir Cevelan*, s. 474a.

⁹ *a.g.e.*, s. 474b.

¹⁰ "Herif kahkahalarla güldü. Dedi ki: -Paris'inizi iyi tanıyorsunuz galiba. -Ecnebi isem de hemen Paris evladı addolunabilecek kadar Paris'de yaşamışım. (...) Komisyonere bizi götüreceği otelin şövalye hoteli namını haiz olmasından bilintikal o şövalyenin bir şövalye del endüstri olup olmadığını sormaklığım dahi Paris ahvalini layık vechile bildiğimi gösterir. Bir de bunların kendilerinin veyahud başkalarının Paris'i iyi tanıdıklarını anlatmak istedikleri zaman 'Ben Parisimi tanırım' veyahud 'Parisinizi tanıyorsunuz' derler. Binaenaleyh bunlara bir adam şu şivenin gayri bir şive ile mesela 'Ben Paris şehrinin tanırım' diyecek olsa bu sözü 'Parisimi tanırım' suretinde söylemediği için hiç de Paris'i tanımadığına hüküm verilir. Bir de bunlar meyanında 'Paris çocuğu' denildiği zaman mutlaka Paris'te doğup büyümüş olması anlaşılmalı belki orada çok zaman yaşayıp her haline her sırtına vakıf olmuş manasına gelir. İşte komisyoner ile teati eylediğimiz çend kelime Paris'in *acemisi olmadığımızı* derhal kendisine anlatmış idi." *a.g.e.*, s. 474b.

Ahmet Mithat çoğunlukla Avrupa üzerine okuduğu romanlardan sözetse de aslında tarih, coğrafya kitapları, seyahat rehberleri ve seyahatnameler gibi kitaplar da okumuştur.¹¹ Bu farklı metin türleri yelpazesi dolayısı ile ben de edebî seyahat ve metinsel seyahat kavramları arasında uzun süre kararsız kaldım ancak burada sözünü ettiğim seyahat türü için edebî kavramının çok daha uygun olacağına karar verdim çünkü öncelikle Ahmet Mithat'ın asıl üzerinde durduğu tür romanlardır ve roman türünün öğreticiliğinden ısrarla bahseder ve romanları bir bilgi kaynağı olarak gördüğünü sık sık belirtir. İkincisi onun da Avrupa üzerine yazmış olduğu metinlerin büyük bir çoğunluğu edebî metinlerdir.

Tabii burada bir kez daha okurun Ahmet Mithat'ın her türlü -gerçek ya da hayali- seyahatine erişiminin ancak ve ancak zaten metinler aracılığı ile olduğunun altını çizmek gerekir. Gerçek seyahatten kastım fiziksel olarak gerçekleştirilmiş seyahatler olsa da okur bunu ancak seyahatin temsili olan metinler (seyahatnameler, anılar ya da gerçek seyahate dayanan romanlar) aracılığı ile okur. Bu metinlerin gerçekte olan bitenle ilişkisi ise müphemdir.

Neticede "edebî seyahat"ten kastım metinler aracılığı ile yapılan seyahatlerdir ve bu edebî düzlem Ahmet Mithat'ın hem okuduğu hem de yazdığı metinleri kapsar. Yani Ahmet Mithat'ın hayalî seyahatlerinin kaynağı olan metinler (okudukları) ve sonucu olan metinler (yazdıkları).

Ahmet Mithat kendisi doğrudan "metinsel" ya da "edebî" seyahat kavramlarını kullanmasa da "seyahat-i fikriyye"den söz ederken sürekli okudukları ve yazdıkları arasındaki ilişkiye gönderme yapar:

"Bahusus ki *Hasan Mellah, Hüseyin Fellah, Paris'te bir Türk, Acâyib-i Alem* gibi bir çok romanlarda karilerime *seyahat-i fikriyye* icrası konusunda vuku' bulan delalet-i acizanem kezalik bir *seyahat-i fikriyye* demek olarak coğrafya-yı mutavvel kitablarıyla delail-i seyahiye ve seyahatnamelerin tettebbu'undan husula gelmiş bir şey olduğu halde (...)"¹²

Bu alıntının devamında Ahmet Mithat yalnızca kendi zihinsel sürecine değil okurun fikri olarak gerçekleştirdiği seyahat ile kendi fikri seyahati arasındaki bağlantıya da işaret eder. Bu ikincisi yani okurun fikri seyahati iki

¹¹ "İmdi zekâvetli ve fetânetli bir seyâh varacağı memlekete daha varmaksızın bu kitâblar üzerinde icrâ' eylediği tedkikatla memleket-i mezkûreyi öğrenmiş olduktan sonra oraya vâsıl olduğu zemân tedkikat ve ik'âsını ahvâl-i mahalliyyeye pek kolay tatbik ile her görmek istediği şeyi kendi kendisine arar bulur ve tettebbu'unu itmâm eyler. Bu sûrette davranılır ise seyâhat-i âdiyye sûretiyle üç ayda görülemeyecek olan seyleri üç günde görüp öğrenebilmesi muhakkaken kabildir. Ben bu hakikate on bes yirmi seneden beri vâkıf olduğumdan Avrupa'nın bir çok yerlerini su delîl kitâbları vâsıtasıyla bi-t-tedkik fikren karış karış görmüş gibi bir hâle gelmiş idim. Vâkıâ re'y-el-ayn görmek ile iş bu seyâhat-i fikriyye arasında pek büyük fark olacağı münekker değildir. Ancak hiç tanımamış olmakla zâten resmini görerek tanımış olduğu bir adamı görür görmez fark etmek arasındaki nispet muhtâc-ı tafsil değildir." *a.g.e.*, s. 127b-128a.

¹² Ahmet Mithat, *Avrupa'da Bir Cevelan*, s. 2b.

defa fikrîdir çünkü okuryazarın kendisinin de fikri seyahatlerinin neticesi olarak yazdığı metinler aracılığı ile fikri bir yolculuğa çıkar.

Acâyib-i Âlem'den yapacağım aşağıdaki alıntı metinlerin hayalî seyahatlere nasıl kaynaklık ettiği konusunda bir tartışmayı içerir ancak gerçek seyahatin farkına da vurgu yapar:

“Hicabi dedi ki: –Demincek ‘Ah seyahat’ diye bir tahassürde bulunuyordunuz. Külfet-i seyâhati ihtiyardan ise odanız içinde bütün âlemi gezmiş olsanız müreccah değil midir? Zira bugünkü günde matbuat ol kadar ileriye gitmiştir ki bütün âlem-i tabiâtı ciltler içinde cem edebiliyor. Türlü türlü resimler ile tasvir dahi ediyorlar. Meselâ Dr. Schw[e]nfurt[h]’un Afrika seyahatnamesi elde dururken insan artık Afrika’ya gitmedim, görmedim diyebilir mi?

–Doğru söylüyorsunuz. Bugün insan bir Avrupa lisanına vâkif olursa vakıa bütün erbâb-ı tedkikin tedkikatı-ı vâkiasını kitaplarda görebilir. Lâkin bu neye benzer bilir misiniz? En güzel bir yanaktan yahut en lâtif bir dudaktan buseyi ben alırım da size dahi yalnız şapırtısı ile mütelezziz olmayı teklif ederim. İşte ona benzer! Acaba Dr. Schwei[n]furth’un Afrika’da vahşilerin maîşet-i tabiiyeleri içinde o zamana kadar emsalini görmediği nebat ve hayvanâtı tetkik eylediği sırada aldığı lezzeti onun kitabını okuyanlar alabilirler mi? Binaenaleyh o lezzeti ben dahi istediğim gibi almalyım. Maşukam bulunan dilber-i tabiâtı istediğim gibi derâguş ederek sarmalyım. Bu ise ancak seyahat ile olur. Ah seyahat! Bin defa tekrar ederim, bin defa tekrar ediyorum, bin defa daha tekrar edeceğim, diyeceğim ki ah seyahat!”¹³

Şimdi Suphi’nin hikmetlerini sıraladığı gerçek seyahatin kendisine geçebiliriz.

II. GERÇEK SEYAHAT: Gerçek seyahatten kastım yazarın bizzat fiziksel olarak gerçekleştirdiği seyahatlerdir –bu makale bağlamında ise 1889 yılında gerçekleştirdiği üç aylık Avrupa seyahati-. Burada gerçek kavramını iki şekilde kullanıyorum. Birincisi gerçek yani fiziksel olarak yapılmış, gerçekleştirilmiş olması. Yani yazarın somut olarak a noktasından kalkıp b noktasına gittiği durum(lar). İkincisi ise *seyahatin kendisi* ve *yazılı temsili* karşılığında kaynaklanan bir ayırım. Bu gerçek(leştirilmiş) seyahat yazıldığı anda diğerleri gibi kurmaca bir metne dönüşür. Okurun, bu gerçek seyahatin ürünü olan seyahatnameyi, seyahat notlarını vs. okuduğunda, yaptığı ise bir başka zihinsel seyahattir.

Ahmet Mithat bu defa kitap sayfalarından, zihninin renkli dünyasından ayrılır –en azından teorik olarak- ve yola çıkar. Oysa elbette bu gerçek bir ayrılış değildir. Yola çıkarken okuduklarını, hayallerini ve bildiklerini de yanına almıştır. Ama bu ona göre bir dezavantaj olmaktan ziyade avantajdır. Onun

¹³ Ahmet Mithat, *Acâyib-i Âlem*, 229 [13].

konumu ayrıcalıklıdır çünkü yıllardır bu okuma, düşünme ve yazma işine yaptığı yatırımın bir sonucu olarak sıradan bir seyahatten farklı olan seyahati esnasında Lyon, Paris, Berlin, Köln gibi “derunlarını etraflarını gezdiği yerlerde delile hemen hiç muhtaç olmayıp zaten zihninde mevcut olan ahvali temâşada bir sıraya koymak için elinde bir plan ve pusuladan başka delili ve mürşidi(m) dahi olmamıştır.”¹⁴ Bu konuda okurlarını temin eder. Avrupa’yı yıllarca okuyarak öğrenmiş ve bu da ona ayrıcalıklı bir konum sağlamıştır. Avrupa kitaplardan okunarak öğrenilebilen bir yerdir ve o bunu başarmıştır. Bu sistemin işleyip işlemediğinin ispatı ise ancak yazarın, bu üç düzlemin yani üç seyahat türünün karşılıklı etkilerine referans vererek, oluşturduğu kapalı evrende mümkündür. Okurun Ahmet Mithat’ın yaşadığı somut tecrübeler ulaşımı her zaman ve sadece metinler aracılığı ile olur. Metnin gerçekliği ise yazarının uygun gördüğü gerçekliktir.

FARKLI SEYAHAT TÜRLERİNİ ANALİZ DENEMESİ

Seyahat türlerinin tanımlanmasının ardından iki tablo (TABLO III & IV) aracılığı ile bu seyahatleri birbirleri ile ilişkileri bağlamında görselleştirmeye ve sistematik bir biçimde göstermeye çalışacağım. Makalenin sonunda yer alan TABLO I’de Ahmet Mithat’ın uzak coğrafyalarda geçen metinlerinin kronolojik bir listesi görülebilir. TABLO III’te ise bir başka kronolojik çizgi üzerinde Ahmet Mithat’ın farklı zamanlardaki personalarını ve bu değişik pozisyonlarda gerçekleştirdiği seyahat türlerini sıraladım ve TABLO IV’te ise bu farklı roller ve konularla yazılmış olan metinleri hem yazarın konumu ile hem de okurla olan ilişkiler bağlamında sistematik olarak birlikte göstermeye çalıştım.

Farklı dönemler ve konular zaman zaman örtüştükleri ve keşiştikleri için Ahmet Mithat’ın farklı personalarını ve bu personaların birbiri ile olan ilişkisini göstermek aslında oldukça karmaşık bir iştir ancak bu diyalogu göstermek farklı seyahat türleri arasındaki ilişkileri netleştirmek açısından da işlevseldir. *Muhayyil* Ahmet Mithat ile başlayan kronolojik tasnif Fransızca romanlar ve seyahat metinleri okuyan *okur* Ahmet Mithat ile devam eder. Ancak *okur* Ahmet Mithat’tan söz ederken yani okuma eylemi gerçekleşirken *muhayyil* de iş başındadır. Sonra okuma eyleminin ardından *muhayyil* yeniden sahne alır ama bu defa okuduğu metinler de hayalleri beslemektedir yani *muhayyil* Ahmet Mithat nasıl *okur* Ahmet Mithat için bir zemin hazırlamışsa *okur* Ahmet Mithat da *muhayyil* etkisi altına almaktadır. Eğer söz konusu olan sıradan bir okur olsa idi etki zinciri bu noktada kesilecekti ama bir yazar, kimisinde olayların başka coğrafyalarda geçtiği romanlar yazan bir yazar, mevzubahis olduğu için zincire yeni halkalar eklenir. *Yazar* Ahmet Mithat da hem *muhayyil* Ahmet Mithat’tan hem de *okur* Ahmet Mithat’tan etkilenir. Zaten

¹⁴ Ahmet Mithat, *Avrupa’da Bir Cevelan*, 3b-4a.

Ahmet Mithat'ın okurunun *okur* Ahmet Mithat ve *muhayyil* Ahmet Mithat'ın dünyasına tek erişimi de *yazar* Ahmet Mithat'ın yazdıkları sayesinde olur.

Henüz Avrupa'yı görmeden Avrupa'da geçen romanlar yazan Ahmet Mithat'ın bu romanları yazarken beslendiği kaynaklar okuduğu metinler ve hayal gücüdür. Bu aslında tüm yazarlar için geçerli bir sistemdir ancak Ahmet Mithat bu okuma ve hayal etme süreçlerini adeta ısrarla pek çok roman önsözünde anlatır ve tartışır. Geceleri yatağında Avrupa'yı hayal ettiğinden, okuduğu Fransız romanları eşliğinde Avrupa rüyaları gördüğünden bahsederek bunları okuru ile paylaşır. Sonra bir gün bu hayalî Avrupa'nın gerçeğine gitme şansı elde eder. Ve o anda da artık *seyyah* Ahmet Mithat sahneye girer. Seyahatnamesini gerçek seyahati ile eş zamanlı olarak yazan Ahmet Mithat böylece paralel olarak hem *seyyah* hem de *yazar* Ahmet Mithat olur. Gerçi beş dakika ya da bir saat ara ile bile olsa önce *seyyah*tır gider, gezer, görür sonra *yazar* ama yine de aslında yazan *seyyah* Ahmet Mithat ile seyahat eden *yazar* Ahmet Mithat arasındaki sınırlar oldukça geçişkendir. Ve *muhayyil* Ahmet Mithat tüm bunlar olup biterken her zaman *seyyah*ın ve *yazar*ın yanı başında daha doğrusu zihninin içindedir. Yani her ne kadar kronolojik bir tasnif yapmış olsam da –ki bu yazarın farklı konularını göstermek için işlevseldir- çoğu zaman farklı personalar kesişirler ancak en azından metinsel düzlemde hiç çatışmazlar. Bu da neticede Ahmet Mithat'ın kendi avantajı için kullandığı bir durumdur ve bu sistemin nasıl işlediğini görmek için de personaları ayırıştırmak elzemdir. *Yazar* Ahmet Mithat *seyyah* Ahmet Mithat'ın seyahatleri esnasında rehber ihtiyacı duymayışının altını *okur* Ahmet Mithat'a vurgu yaparak çizer. O Avrupa seyahati esnasında *okur* değil *seyyah*tır ama yıllardır sürdürdüğü *okurluk* mesleği sayesinde bu seyahati mükemmelen gerçekleştirmiştir. Bunların hepsinin teyiti ise ancak *yazar* Ahmet Mithat'a düşer.

“METİNSEL TUTUM” VE AHMET MİTHAT'IN “ŞARKİYATÇILIK” ELEŞTİRİSİ

Gerçek seyahatin edebi ve hayali olanla ilişkisine Edward Said'in “metinsel tutum” olarak adlandırdığı kavramla ilişkili olarak da bakılabilir. Said insanların, içinde yaşadıkları, kaynaşan, belirsiz, sorunlarla yüklü kargaşanın, kitapların -metinlerin- söylediklerine dayanılarak anlaşılabilirliğini varsaydıklarından bahisle, metinlerin böyle algılanması durumunu “metinsel tutum” olarak adlandırır. Buna göre, kişi yeni bir şey ya da durumla karşı karşıya kaldığında bu yeni şey hakkında okuduklarına başvurur. Okuduğu şeylerin doğru olduğunu teşhis ettiğinde ise metnin otoritesine olan güveni artar.¹⁵ Ahmet Mithat'ın seyahatnamesinde de benzer bir mekanizma işler. O önceden okuduğu, bildiği ve üzerine yazdığı Avrupa'ya gitmiş, gözleri ile

¹⁵ Edward Said, *Orientalism*, London 1995, s. 93.

görmüş ve bildiklerini gördükleri ile doğrulamıştır. Şimdi de gözleriyle gördüklerini, izlenimlerini yazmaktadır ve gördükleri önceden okuduklarını ve yazdıklarını desteklemektedir. Bunun sonucu olarak hem önceden yazdığı romanların sahilliği vurgulanmış hem de seyahat metninin otoritesi garanti altına alınmış olur.

Said, metinsel tutum olarak adlandırdığı bu durumu oryantalist metinlere atıfla kullanır. “Doğu”ya seyahat etmiş batılıların hiçbir zaman önceden okumuş oldukları metinlerin yarattığı perdeyi aralayamadıklarını, “Doğu”ya bu metinlerin ardından baktıklarını ve bu metinlerin oryantalist bir gelenek oluşturduklarını belirtir. Eğer bir seyyah “Doğu”da hayal kırıklığına uğruyorsa bunun nedeni, “Doğu”nun, okuduğu metinlerden farklı olmasından kaynaklanır.¹⁶ *Paris 'te Bir Türk* romanında İstanbul'da gördüğü “asar-ı terakki” karşısında şaşırılmış olan Fransız karakter Cartrisse bu duruma iyi bir örnektir. Ahmet Mithat adeta Said'in ele aldığı bu durumun altını çizmek ve bir yabancı memleket hakkındaki ilk fikirlerin nasıl oluştuğunu tartışmak ister gibidir. Cartrisse'in şaşkınlığının nedenini “Ben zannedirdim ki İstanbul'da hâlâ değirmen taşı kadar sarıklı ve belleri yatağanlı ve piştovlu adamlar göreceğim.”¹⁷ cümlesiyle açıklamasının ardından bir başka yolcu ona İstanbul hakkındaki ilk fikrini nereden aldığını sorar. Kısa bir tartışmanın ardından konuşma şöyle ilerler:

“Cartrisse – Evet aldığım malumat musavver bir İstanbul seyahatnamesinden alınmıştır. Hatta “Parmakkapı” diye bir yerin resmini yapıp orada ağaçlara ve dükkan saçaklarına yirmi kadar da adam asmıştı.

Gardiyanski – (Hafif bir tebessümle) Siz de buna hemen inandınız öyle mi?

Cartrisse – *Enzâr-ı umuma arz olunan bir esere nasıl inanılmaz?*¹⁸

Cartrisse'in son cümlesi de kitapların, metinlerin otoritesine sorgusuz “itaat” ve inanca bir vurgudur. Bu fırsatı kaçırmayan Nasuh da acayıplık ve gariplik yaratma ve bunları uydurma peşindeki seyahat metinlerini eleştirir. Zaten yazar (Ahmet Mithat) da vapur yolcuları arasına “gerçeklikle” uzaktan yakından alakası olmayan İstanbul resimleri yapan bir İngiliz ile onunla beraber bir seyahatname yazan bir Fransız da eklemiştir ki okur bu türden acayip ve asılsız seyahat metinlerinden birisinin nasıl oluştuğunu kendi gözleri ile görsün. Nasuh da o yolculuk esnasında yazılmakta olan bu eserden sayfalar okuyarak ve güya İstanbul'da yapılmış gibi vapurda yapılmakta olan resimlerden örnekler göstererek tezini destekler. Ona göre içinde buldukları yıllarda bile böyle egzotizm yaratan eserler üretildiğine göre daha eski dönemlere ait metinlerdeki

¹⁶ a.g.e., s. 93-94.

¹⁷ Ahmet Mithat, *Paris 'te Bir Türk*, s. 25.

¹⁸ a.g.e., s. 26.

acayıplıklara hiç de şaşmamak lazımdır.¹⁹ Peki ama “yaratılmış/uydurulmuş gerçeklik” sorunsalını romanında detaylı bir biçimde tartışan bu bağlamda da Avrupa’da üretilen seyahat metinlerini pek çok farklı bağlamda eleştiren²⁰ Ahmet Mithat kendi okuduğu ve yazdığı metinlere neden/nasıl bu kadar güvenmektedir? Ya da başka bir biçimde soracak olursam Ahmet Mithat kendi hayalî ve edebî seyahatlerinin ya da seyahatnamesinin gerçeklikle ilişkisini ve güvenilirliğini nasıl meşrulaştırmaktadır?

AHMET MİTHAT’IN KENDİ KONUMUNU MEŞRULAŞTIRMA MEKANİZMALARI

8. Şarkiyatçılar Kongresine Osmanlı temsilcisi olarak katılan Ahmet Mithat’ın 15 Ağustos - 25 Ekim 1889 tarihleri arasında gerçekleştirdiği Avrupa seyahatinin bir tür raporu olan *Avrupa’da Bir Cevlan* seyahatnamesinin önsözünden alıntılacağım aşağıdaki satırlar Ahmet Mithat’ın kendisini meşrulaştırmasına olanak sağlayan bu üç seyahat türünün birbirleri ile ilişkilerini özetler niteliktedir:

“Romanlarımda şimdiye kadar karilerim efendilerim hazerâtına icra ettirmiş olduğum *seyahat-ı fikriyye* kendimin de *fikren* vuku‘ bulan seyahatlarımın semere-i hasılası olduğu için iki ciheti de *hayal* üzerine mübteni birer seyahat demek idiler. İşbu Cevlan’a gelince: Onun bana aid olan ciheti *hayâlî* olmayıp *hakiki* olması için bir cihetini hem de cihet-i esâsiyesini hayalden kurtarmış olacağından bu hal karinin *seyahat-ı fikriyyelerini* de hayal-ı mahz olmakdan kurtarıp şibh-i hakiki denebilecek bir mertebeye isâl eyler.”²¹

Yazar kendimin de “fikren vuku bulan” derken hem yaptığı okumalardan hem de zihninde kurguladıklarından söz etmektedir. Önce yazar olarak kendisi fikren seyahat etmiş ya da seyahat kurgulamış ardından bunları kaleme almış ve okurları da benzer bir zihnî seyahate çıkarmıştır. Bu defa da –yani *Avrupa’da Bir Cevlan*’ı okuduklarında da- okurlar bir tür fikrî seyahate çıkacaklardır ancak yazarın konumu değiştiği için okurun fikrî seyahati katıksız bir hayal olmaktan çıkıp hakikate benzer bir hal alır. Demek ki Ahmet Mithat’a göre yazarın konumunun değişmesi okuru da “hakikate” bir kademe daha yaklaştırmaktadır. Üstelik tamamen hayale dayanan romanları bu kadar gerçeğe yakınsa -ki bunu pek çok yerde tekrar eder- kim bilir okurun o anda elinde

¹⁹ Ahmet Mithat, *Paris’te Bir Türk*, s. 26.

²⁰ Ahmet Mithat Şarkiyatçılar kongresi esnasında da sık sık bu konudan söz eder ve bir tür şarkiyatçılık eleştirisi yapar. Carter Findley Ahmet Mithat’ın Avrupa’nın erotik Doğu hayalini nasıl eleştirdiğini analiz ederken yazarın bu çarpıtılmış imajlardan şarkiyatçı akademisyenleri değil de Avrupalı yazar ve sanatçıları mesul tuttuğunu ve eleştirdiğini belirtir. Carter V. Findley *Ahmet Mithat Efendi Avrupa’da*. İstanbul 1999, s. 50-52.

²¹ Ahmet Mithat, *Avrupa’da Bir Cevlan*, s. 2b-3a.

tuttuğu hakiki seyahatin metni ne denli önemli bir kaynaktır. *Avrupa’da Bir Cevlan* boyunca sık sık romanlarının sağlamasını yapan Ahmet Mithat örneğin aşağıdaki olayı aynı biçimde iki farklı yerde tekrar eder:

“Paris’de Bir Türk romanımız Elsine-i Şarkiyeye Mektebinde tedris olduğu zaman muallim:

-Bunu yazan Osmanlı, Paris’i iyi görmüş, tanımış, demişti de o derste hazır bulunan meşhur Diyojen ve Hayal gazeteleri sahibi Teodor Kasab Efendi muharririn Memalik-i Osmaniye’den harice çıkmamış olduğunu dermeyeran ettiği zaman ne muallimi ne şakirdleri inandıramayıp iş Paris’de Osmanlı ve İstanbul’da Fransa sefaretlere kadar intikal eylemişti.”²²

Seyahatnamenin önsözü, Ahmet Mithat’ın seyahat hakkındaki daha doğrusu kendi seyahati hakkındaki görüşlerini içerir. Israrla üzerinde durduğu nokta hayâlî hakikate evrilmesi ve yazdıklarının önemidir. Yazdıklarını bu kadar önemli kılansa yine sözünü ettiğim düzlemlerarası ilişkiye dayanır. Yazdıklarının sıradan olmayışı bu seyahate zihnen yıllarca hazırlanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu hazırlık aşaması kurmaca ve kurmaca dışı okumalarından, bu okumalar üzerine yaptığı çalışmalardan ve hatta yazdığı romanlardan müteşekkildir:

“Zira seyahat-i âcizâneme seyahat-ı âdîyeden daha başka bir ehemmiyet verdiren şey yalnız böyle altı yedi bin kilometrelik seyahat-ı medîde olması kazıyyesi de değildir. Belki daha *Hasan Mellah*’ı ve *Kırk Anbar*’ı yazdığım zamandan yani on beş seneden beri Avrupa pâ-yi tahtlarıyla büyük şehirlerini tedkik ve tetebbu‘dan hemen hiç bir zaman hali kalmamış olduğumdan bu defa o mahallere gidişim kendisini hiç bilmediği bir memlekette birdenbire buluveren ve nereye başvuracağını ve neleri temaşa edeceğini bilemeyen adamların seyahatlerine katıyen makîs olamaz.”²³

Kemal-i derece-i kalb[î] kuvvetle derim ki bu seyahatim hiç bilmediğim görmediğim yerleri ilk defa olarak görmekte bulunmuş olmakdan ziyade zaten görmüş ve bellemiş olduğum yerler hakkındaki malumât ve hissiyatımın hakâik-i maddiyeye bittatbik hangi cihetleri doğru ve hangileri hata olduğunu tedkik ve tashih suretiyle vuku‘ bulmuştur.²⁴

Bu açıklamalara Carter Findley de dikkat çeker ve Ahmet Mithat’ın “hayalindeki Avrupa’dan hakikisine giden yolun Şarkiyatçılar Kongresi ve Dünya Sergisi gibi ötekici temsillere çıkmasının hayatın bir istihzası” olduğunu

²² Ahmet Mithat, *Jön Türk* (yay. haz.) Murat Belge, İstanbul 1995, s. 174. Bu hikâye yazar tarafından ilk olarak *Avrupa’da Bir Cevlan*’da trenle Paris’e doğru yaklaşma anında anlatılır. *Avrupa’da Bir Cevlan*, 71a-71b.

²³ Ahmet Mithat, *Avrupa’da Bir Cevlan*, s. 3b.

²⁴ a.g.e., s. 4a.

söyler. Kafasındaki Avrupa imgesini doğrulamaya çalışan Ahmet Mithat bu istihzayı tersine çevirmiştir.²⁵ Seyahatin asıl amacını oluşturan Şarkiyatçılar Kongresi yazara Avrupalı şarkiyatçılarla tanışma, onlarla fikir alışverişinde bulunma ve Avrupalı şarkiyatçıların Doğu'yu nasıl algıladıklarını ve incelediklerini görme fırsatı verir. Şarkiyatçıların ve Avrupalı'ların Doğu hakkındaki önyargılarını uzun uzun eleştiren Ahmet Mithat'ın aklına kendi bakışını sorgulamak pek gelmez. O adeta bu bağlamda efsunlu ve dokunulmazdır. Kendini sorgulamadığı oranda da otoritesini sağlamlaştırır. Bu da Ahmet Mithat'ın en temel söylemsel stratejisidir. Seyahatini ve yazma eylemini bir gözden geçirme imkanı olarak değil bir onaylama mekanizması olarak kullanır.

Benzer bir biçimde *Mesâil-i Muğlaka* romanının önsözünde bir yazarın kendi memleketinin sınırları dışındaki yerler hakkında romanlar yazmasının yasak olmadığını ancak bir yazar eğer bunu yapmaya kalkışıyorsa mutlaka hakkında yazdığı yerlerin “ahvâl-i mâddiyye ve maneviyyesine lüzumu kadar vakıf” olması gerektiğini söyleyen Ahmet Mithat bu bağlamda hiç görmedikleri, bilmedikleri Doğu hakkında yazan Batılı yazarları eleştirir.²⁶ Bu eleştiri aynı zamanda kendi yazdıklarını neden sorgulamadığına dair bir açıklama da içerir:

“Muharrir-i âciz [Ahmet Mithat] şimdiye kadar “Hasan Mellah” gibi “Paris'te Bir Türk” gibi “Demir Bey” gibi “Acâyib-i Âlem” gibi bir hayli romanlarını Avrupa memâlik-i muhtelifesinde isnat ve talik eylemiştir. Bunların kâffesinde ait oldukları mahallerin hâlleri hakikate tamamıyla muvafık olarak tasvir edildiği temine hacet görülemez. Zira aklâm-ı intikad bilcümle asar[ını] temyiz etmiş olduğu ve her mıntıkada bunların bir çok cihetlerine birçok diyecek şeyler bulduğu hâlde hakikate muvafakatları aleyhine kimse bir şey diyememiştir. Pek müşkül âdeta muhal derecesinde müşküldür de onun için!”²⁷

Şarkiyatçı tahayyülleri eleştiren Ahmet Mithat kendi yazdıklarını belki de sık sık belirttiği gibi çok fazla Avrupa edebiyatı okumuş olduğu için kusursuz bulur. Çünkü onun Avrupa hakkındaki bilgisi Avrupa kaynakları tarafından onaylanmıştır oysa Avrupalı yazarlar doğulu kaynaklardan değil başka Avrupalı yazarların yazdıklarından beslenirler ve bu nedenle de yazdıkları daha güvenilmezdir.

²⁵ Carter V. Findley, “An Ottoman occidentalist in Europe Ahmed Midhat meets Madame Gülnar, 1889” *The American Historical Review* (103/1), 1999, s. 15–49, s. 22. Findley'nin yukarıda 20. dipnotta bahsi geçen kitabı bu makalenin genişletilmiş ve Türkçeleştirilmiş halidir.

²⁶ “Böyle olmadığı surette yazacağı şeyler bazı Avrupalı muharrirlerin bizim memalik-i şarkiyyemize isnat eyledikleri eserler gibi olur ki müsnedüniyleh olan memleket ahali o eseri okudukları zaman kendilerine hiçbir taallükunu görmeyerek düçar-ı hayret olurlar kalırlar.” Ahmet Mithat, *Eski mektuplar – Altun aşıkları – Mesâil-i muğlaka – Jön Türk* (yay. haz.) A. Ş. Çoruk, F. Andı, K. Yetiş. Ankara 2003, s. 303 [5].

²⁷ a.g.e., s. 303 [5].

Yıllarca altını çizerek Osmanlı sınırları dışına çıkmadan yazmış olduğu eserlerinin gerçekliğe uygunluğunu öven Ahmet Mithat şimdi de gidip kendi gözleri ile gördüğünde önceden yazmış olduklarına bir onay verme şansı yakalamıştır. Devamlı kendi kendisine göndermeler yaparak otoritesini iki taraflı olarak sağlamlaştırmaya çalışır: öncelikle üzerinde düşündüğü, okuduğu hatta yazdığı yerlere doğru seyahat etmektedir ve bu sebeple yapacağı seyahat olağandışı bir seyahattir. Seyahat öncesinde yazdığı ve okuduğu metinler ona bir ayrıcalık sağlamaktadır. Ve hemen ardından da bu defa gerçek seyahati sayesinde önceden yazmış olduklarını doğrular ve onlara saygınlık kazandırır. Bu iki taraflı çalışan bir mekanizmadır. Ancak Ahmet Mithat Avrupa'yı özellikle de Paris'i tanıdığına dair inancını, Avrupa kültürü hakkındaki bilgisine olan güvenini hiç kaybetmemiş de olsa, kurgulamış/hayal etmiş olduğu Avrupa ve Avrupa kültürü ile “gerçeği” arasında büyük farklar vardır ve zaman zaman gerçek hayatta olan bitenlerle tasavvurları onu hayalî metinsel evrenindeki kadar uyum içinde örtüşmezler.

SAĞLAMA

Özellikle seyahat hakkındaki düşünceleri bağlamında *Paris'te Bir Türk* romanının ana karakteri olan Nasuh ile yazarı Ahmet Mithat arasında pek çok benzerlik vardır. Ancak yazar Ahmet Mithat ile roman kahramanı Nasuh'un seyahat tecrübeleri birbirinden oldukça farklıdır. Nasuh'un kurmaca seyahatlerini ve seyahat tecrübelerini Ahmet Mithat okuduğu metinler ve hayalleri dolayımı ile zihninde şekillenmiş olan Avrupa idealine uygun bir biçimde yaratmıştır. Ama kendisi seyahat ettiğinde zaman zaman beklentileri ile örtüşmeyen gerçek bir dünya ile başa çıkmak zorunda kalmıştır. Her ne kadar yazdığı metinlerde ısrarla zihninde inşa etmiş olduğu Avrupa'nın gerçeği ile tamamen örtüştüğü vurgusu ağır bassa da gerçek hayattaki bazı tecrübeleri ideal kurmaca dünyası ile örtüşmez. Çoğu zaman bu örtüşmezlikten kaynaklanan şaşkınlıklarını ya da kötü tecrübelerini yumuşatarak ve üstü kapalı bir biçimde aktarsa da örneğin onu ciddi olarak şaşırtan kıyafet meselesi ile ilgili yazdıkları zihinsel evrenindeki uyumun nasıl bozulabildiğine iyi bir örnektir ve bu örnekte yazar Avrupa medeniyeti hakkındaki hayal kırıklığını itiraf etmek zorunda kalır.

Kıyafet meselesi karmaşıktır ve Ahmet Mithat bunu kendisine hem romanlarında hem de seyahatnamesinde dert edinir. İnsan yeni ya da başka giysiler giymekle elbette değişmez diye düşünen Ahmet Mithat aynı düşüncüyü Nasuh Efendi'ye de söyler:

“Nasuh – Şimdi söyleyecek şu sözüm kaldı: Siz İstanbul'un âsâr-ı terakkisinden olmak üzere Avrupakâri giyinmiş birçok adamlar bulunduğunu beyan eylediniz. İstanbul'un terakkiyatına dair gördüğünüz misal yalnız bundan ibaret midir Madame?

Cartrisse – Bu terakki az terakki midir? Bir millete eski kıyafetini terk ettirmekten güç şey mi olur?

Nasuh – Bendenize kalır ise ondan daha kolay hiçbir şey olamaz. Büyük Petro gibi bir adam olur da bir günde tebdil-i kıyafeti emr ve emrini icra ettirebilir. Yahut bu yolda bir heves-i cahilaneenin koca bir halka delâlet etmesi dahi mümkündür. Fakat size şunu sorarım ki şimdi Paris halkına bir aba, potur cepken filan giydirsek, başlarına dahi kocaman birer fes veyahut sarık koysak Parisliler barbar olurlar mı?

Cartrisse – Yok!

Nasuh – Öyle ise teslim ediniz ki terakkide, tedennide medeniyette, bedeviyette elbise ve kıyafetin hiçbir dahli yoktur. İstanbul’un terakkiyatına dair başka delilimiz var ise onu görelim.²⁸

Gerçek seyahatini aktardığı *Avrupa’da Bir Cevelan*’da da kıyafet meselesini benzer bir biçimde detaylı olarak tartışan Ahmet Mithat, yukarıdaki örnekte iddia ettiğinin aksine, Avrupa’da giysinin insanlar hakkındaki önyargı ve fikirlerin oluşmasında ne denli önemli olduğunu gördüğünde çok şaşırır. Güya çok açık fikirli olduklarını iddia eden Avrupalıları bu konuda son derece tutucu bulur.

Seyahatnamesinde zaman zaman “Bazı Dakayık” başlığı altında dikkatini çeken, aklına takılan mevzuları anlatan ve tartışan yazar kıyafet meselesini de böyle özel bir başlık altında ele alır.²⁹ Başındaki fes hariç yeni Osmanlı kıyafetinin dolayısı ile kendi kıyafetinin Avrupalı ile bir farkı olmadığını belirten Ahmet Mithat bu nedenle o ve onun gibi giyinen Mısırlı Fikri Paşa ve oğlunun sokak ve caddelerde dolaşırken hiç dikkat çekmediğini oysa şark kıyafetleri ile dolaşan delegelerin merakla izlendiklerini hatta etraflarına büyük kalabalıkların toplandığını anlatır. Burada yazar uzun uzun doğulu kıyafetler giyen Mısırlı ve Cezayirli katılımcılar ile birlikte iken etraflarına toplanan kalabalığın sadece kıyafetleri seyretmek için toplanmış olamayacaklarını çünkü orası halkının zaten tiyatrolarda, müzelerde ve resim sanatı çok geliştiği için sanatçıların eserlerinde bin bir millete ait kıyafeti seyretmelerinin mümkün olduğunu anlatır. Bu kalabalıklara şaşırır. Mısırlı ve Cezayirli bazı katılımcıların kıyafetlerini Ahmet Mithat kendisi de garip olarak adlandırır.³⁰ O ve Fikri Paşa “batılı kıyafetler”/”kisve-i cedide” içinde oldukları için onların davranışlarında hiçbir gariplik görmeyen halk diğerlerinin her yaptığına şaşkınlıkla

²⁸ Ahmet Mithat, *Paris’te Bir Türk*, s. 28.

²⁹ *Avrupa’da Bir Cevelan*, s. 227a-233b. Ahmet Mithat’ın kıyafet konusuna ayırdığı kapsamlı yere ve bu tartışmaya dikkatimi çeken Börte Sagaster’in “Beobachtungen eines ‘Okzidentalisten’” makalesi olmuştur. Börte Sagaster, “Beobachtungen eines ‘Okzidentalisten’”: Ahmed Midhat Efendis Wahrnehmung der Europäer anlässlich seiner Reise zum Orientalistenkongress in Stockholm 1889“ *asien afrika lateinamerika* (25) 1997, 29–40.

³⁰ “Bunlardan Mısırlı şeyhlerin kıyafetleri bizim ulemaya mahsus kıyafetlerin aynı demek olduğu gibi Cezayirlilerin kıyafetleri bornos ve beyaz yünden ibaret baş örtülerinin de inzimamıyla eğerce biraz daha garabet peyda eylediğinden halkın bu izdihamına şu kıyafet-i garibenin büyük dahli inkar olunamaz ise de...” *Avrupa’da Bir Cevelan*, s. 227b.

bakmaktadırlar. Örneğin hepsi sigara içtiği halde şarklı kıyafetleri içindekileri halk parmağı ile göstererek şaşkınlıkla “sigara da içiyorlar, sigara da içiyorlar” nidalarında bulunmaktadırlar. Ahmet Mithat’ın burada işaret etmeye çalıştığı şey yalnızca dış görünüşten ve kıyafetten yola çıkılarak yapılmış olan ayrımcılıktır.³¹ Zaman zaman kusurların görmezden gelindiği bir pozitif ayrımcılığa da dönüşse bu tam bir “egzotikleştirme” “ötekileştirme” pratiğidir. Yeni/Avrupalı kıyafetler ile dolaşan şarklıları Avrupalılar’ın kendilerinden kabul ettiklerini ve herhangi bir Avrupa lisanını bilmeseler bile toplum içinde Avrupalı muamelesi gördüklerini aktaran Ahmet Mithat eski/şark kıyafetleri ile dolaşanların birkaç dil bilseler dahi neredeyse egzotik birer obje gibi algılandıklarını belirtir. Ahmet Mithat bu ikinci grubun –yani kıyafet-i kadime ile dolaşanların- Avrupalılar tarafından merakla izlenseler de eleştirilmemek gibi bir avantajları olduğunu da fark eder. Oysa ilk grup sosyal kurallara uymayan şeyler giydiklerinde ya da bir davranış hatası yaptıklarında hemen eleştirilirler. Sadece kıyafetlerinden yola çıkılarak ötekileştirilen bu ikinci grup bu nedenle Avrupa adab-ı muaşeretine uyma kaygısı taşımak zorunda da değildirler. Yazar kendisinin de dahil olduğu birinci grubun zaman zaman kıyafet, yemek yeme biçimi gibi konularda sert bir biçimde eleştirmelerinden de teesüfle bahseder. Bu tür eleştiriler Ahmet Mithat’ı müthiş rahatsız eder ve okurlarına şayet yolları Avrupa’ya düşerse bu tip kurallara dikkat etmeleri uyarısında bulunur.

Ahmet Mithat sosyal adetlere uymak gerektiğinin altını çizer çizmesine de tıpkı Nasuh’un *Paris’te Bir Türk*’te medeniyet ve kıyafetin bir bağlantısı olmadığını anlatmaya çalışması gibi o da Osmanlı’nın yeni kıyafet ile eski kıyafetinin ahlâk ve fikirler üzerinde bir etkisi olmadığını, medeniyet ile kılık kıyafeti doğrudan ilişkilendirmemek gerektiğini diğer kongre katılımcılarına özellikle de doğu ülkelerinde bulunmuş olanlara anlatmaya çalışır ama karşıt fikirler çoğunluktadır, kimseyi ikna edemez. Yazar bu konuda Avrupalıların tavrı karşısında olumsuz bir şaşkınlık yaşar ve Avrupalıların medeniyet ve kıyafeti eş tutmasını eleştirir. Tanzimat romancıları dış görünüşle batılılaşamayacağını savunmakta ve romanlarında Avrupa hakkında pek bir şey bilmeden sadece özentî kıyafetleri ile “batılılaşmak” “avrupa” olmak isteyen züppeleri karikatürize etmektedirler. *Paris’te Bir Türk* romanında iki uç örneğe de rastlarız. Zeka Bey tüm cehaleti ve özentiliği ile şapkalar, şık giysiler içinde dolaşmakta ama bir türlü Paris’te kabul görememektedir. Nasuh Efendi

³¹ “Resmî gayr-i resmî gûna-gûn adamlar ile vuku bulan mülâkat ve mübâsehâtından anladığıma göre Avrupalılar biz Osmanlıları ve Mısırlıları ve bir de İranlıları kısmen mütemeddin add ediyorlar. Bu temeddünümüzü kısmen diye kayda sebep kisve-i cedide-i milliyemizi lâbis olanlarla bir de kisve-i kadime-i milliyemizi lâbis bulunanları yekdiğerinden âdetâ başka başka bir kısım addetmelerinden nâşidir” Ahmet Mithat, *Avrupa’da Bir Cevelan*, s. 227a.

ise dış görünüşü ve süsüne takıntılı değildir ama fesi dışında³² Paris salonlarının gerektirdiği gibi giyinmektedir. Zaten yazara göre yeni Osmanlı kıyafetinin fes hariç Avrupa kıyafetlerinden bir farkı yoktur. Ama Nasuh'u asıl kabul gören, takdir edilen bir kişi yapan, Fransız zannedilmesine neden olan kusursuz Fransızcası ve Avrupa sosyal yaşamına ve kültürüne dair bildikleridir. Ahmet Mithat bunu romanında böyle *hayal etmiştir*. Bu, bir Osmanlı yazarının ideal dünyasıdır aslında. O okurlarına romanlar aracılığı ile bunu öğretmektedir. Sadece giysi ile batılılaşmanın yanlışlığını anlatmaktadır. Oysa aynı yazar bilfiil Avrupa'ya seyahat ettiğinde bambaşka bir tablo ile karşılaşır: orada neredeyse sadece kılık kıyafet sayesinde bir doğulunun batılıymış gibi algılanması mümkündür. İşte bir kez daha Osmanlı aydını kurguladığı ideal Batı'nın başka bir yüzü ile karşı karşıya gelmiş ve kafası karışmıştır. Hayalî, edebî ve gerçek düzlemler bağlamındaysa bu defa paslaşma gerçekleşmemiş Avrupalıların kusuru yazarın kusursuz evreninde bir delik açmıştır.

Aslında gerçek “Avrupa“ ile yüzleşen Ahmet Mithat da edebi dünyasının kahramanı Nasuh gibi her zaman yanlışsız, kusursuz ve rahat değildir ama bunu itiraf etmekten pek hoşlanmaz. Köln garında yaşadıkları ve bunları anlatış biçimi Ahmet Mithat'ın zaman zaman yaşadığı zorlukları anlatırken bile bunları nasıl kendi lehine çevirdiğine iyi bir örnek teşkil eder. Hiç bir yerde kendini ifade etmekte güçlük çekmeyen Nasuh'un aksine Ahmet Mithat Köln garında derdini istasyon görevlilerine anlatamadığı için –aslında buna sebep olan da ona göre istasyon memurlarının doğru dürüst Fransızca bilmemeleridir- trenini kaçıır. Görevliler başında fes olduğu ve Fransızca konuştuğu için onu Cezayirli zannederler ve güneye giden trene yönlendirirler.³³ Oysa Ahmet Mithat kuzeye Hamburg'a oradan da Stockholm'e gidecektir. Bu duruma çok içerler, çok sinirlenir ama bir şey de yapamaz. Ama bu yanlış anlaşmanın üzerinde durmak yerine birden bire onunla konuşmak isteyen bir kişiyi bahane ederek Osmanlıların ve Rusların Fransızca'yı en mükemmel konuşabilen milletler olduklarını anlatmaya başlar. Hatta metnine bu durumu uzun uzun fonolojik ve filolojik olarak açıkladığı, örneğin Almanların Fransızca konuşurken hangi sesleri çıkartmadıklarını filan detaylı olarak listelediği, “İlm-i lisanice bir mesele” başlıklı bir ara bölüm ekler.³⁴ Zaten çok sinirlendiği bu “Kolonya” Almanlarından da dolaylı olarak intikam almış olur. Ama aynı zamanda teorik olarak Osmanlıların ne denli mükemmel Fransızca tekellüm edebileceklerini anlatırken kendi Fransızcasının ne denli iyi olduğunu da ima etmiş olur.

³² Nasuh modern, batılı kıyafetler giyer ama şapka yerine milli bir sembol olarak daima fes takar. Ahmet Mithat da bu sembolü önemsemektedir. Gerçek seyahati esnasında ona Fransız mısınız diye soran birine Osmanlılık sembolünün altını çizerek cevap verir: “Hayır! İşte milli serpuşum (başlığım) başımda, Osmanlıyım.”, a.g.e, s. 82a.

³³ *Avrupa'da Bir Cevelan*, s. 82a-83a.

³⁴ a.g.e., s. 83a-85b.

Yukarıda bahsi geçen örnekler de diğer bazı zorluklar gibi aslında yazar tarafından çok da önemsenmeden anlatılır/aktarılır. Ancak dikkatli bir yakın okuma sonucu bu kafa karışıklığı anlarını ve yazarın inşa etmiş olduğu ideal evrenindeki sorunsuzluğun her zaman geçerli olmadığını fark etmek mümkündür. Kredibilitesini riske atmaya hiç niyeti olmayan Ahmet Mithat kendi pozisyonunu, hayalî evreni ile gerçek dünya arasındaki olası çelişkileri asla sorgulamaz. Zaten tüm bunlar detaydır ve onu asıl hayal kırıklığına uğratan şey kendi algısından ya da “başarısızlık”larından ziyade Avrupalı'ların Doğu hakkında yanlış düşünceleridir.

SONUÇ

Seyahatnamesinin sonunda onun gerçekleştirmiş olduğu seyahatin sıradan turistik bir seyahat olmadığını yeniden vurgulayan Ahmet Mithat hiç uzaklaşmadığı öğretmen ve rehber personası ile tüm bu seyahati ve seyahatnameyi okurunu bilgilendirecek ve yönlendirecek bir araca dönüştürür. Ayrıcalıklı konumunu daima belirginleştiren yazar okurun kendisini yazar ile özdeşleştirmesine asla izin vermez. Aksine kendisi ile okuru arasına – üslûbundaki tüm samimiyete rağmen- bir mesafe koyar ve bu mesafenin aşılmasına izin vermez. O özeldir, öncüdür ve bu çok önemli seyahati de ancak onun gibi bu konuda donanımlı bir kişi gerçekleştirebilir. Burada üstü kapalı bir hor görme ve son derece açık bir böbürlenme söz konusudur. Yazar adeta “ben gittim, gördüm ve bu öyle tesadüfi, sıradan bir seyahat değildi. Bu seyahate yıllarca hazırlanmıştım, çok okumuştum, neyin nasıl yapılacağını biliyordum ve bu nedenle de son derece profesyonel bir biçimde seyahat ettim. Şimdi de bu muhteşem tecrübelerimi siz fani/sıradan okurlarla paylaşıyorum” demektedir. Onlardan yani okurundan bu bağlamda kendisini net bir biçimde ayırıştırır. Bence bu ayırmada okurun yerine çağdaşı olan diğer yazarları da koymak mümkündür. Bu sayede konu Avrupa ve seyahat olduğunda Ahmet Mithat kendisine ayrıcalıklı bir pozisyon yaratmış olur.

Ahmet Mithat Avrupa'yı özellikle de Paris'i tanıdığına dair inancını, Avrupa kültürü hakkındaki bilgisine güvenini hiç kaybetmemiş de olsa kurgulamış/hayal etmiş olduğu Avrupa ile “gerçeği” arasında büyük farklar vardır. Bir yandan önceden ezberlemiş olduğu binaların, köprülerin en ince detaylarını, örneğin bir kabartma harfi, eliyle koymuş gibi bulmakta öte yandan resim sanatının azizliğine gelerek pek çok mekânın hayal ettiğinden ya da gözünde büyüttüğünden çok daha küçük olduğunu görerek şaşırılmaktadır. Seine Nehri sandığından çok daha dar, Paris Opera Binası hiç de çatısına bakarken fesini düşürecek kadar yüksek değildir. Ahmet Mithat resim ve fotoğraf denen

şeyin ne denli aldatici olduğu üzerinde uzun uzun durur³⁵ ama metinlerin aldaticılığından söz etmez. Metinlerin aldaticılığına vurgu yaptığı hatta buna bir an bile olsa müsaade ettiği anda kurmuş olduğu hayal ve hakikat dünyası zedelenecek, Avrupa üzerine söz söyleme ayrıcalığı sorgulanacaktır. Zaman zaman kurgulamış olduğu Avrupa imgesinden kurtulamayan yazar, okuru karşısında otoritesini hiçbir zaman elden bırakmaz. Ahmet Mithat seyahati esnasında hayal kırıklığına da uğramıştır ama metne ve kendisine olan güveni sarsılmaz. Daha da önemlisi bu makalede incelemiş olduğum hayali, edebi ve gerçek seyahatler/düzlemler arasındaki ilişkiler, göndermeler ve diyaloglar sayesinde *Avrupa'da Bir Cevelan*'ı yazan Osmanlı oksidentalisti Ahmet Mithat kendisine ayrıcalıklı bir pozisyon inşa eder. Kendi yarattığı evren içerisinde sürekli kendi yaptıklarının/yazdıklarının sağlamasını yaparak kendisine bir iktidar alanı yaratır. Onun Avrupa ve seyahat konusundaki bilgisini sorgulamak kimsenin hele de sıradan okurun hiç de haddine düşmez.

³⁵ a.g.e., s. 74a-75a.

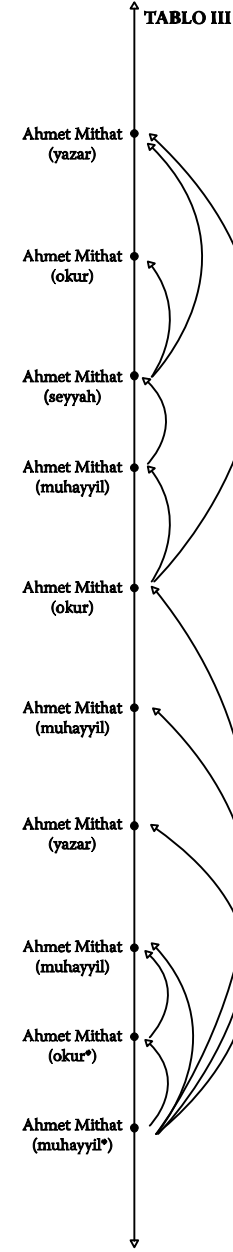
TABLÖLAR

TABLO I Ahmet Mithat'ın uzak coğrafyalarda geçen hikâye ve romanlarının kronolojik listesi

1844	• Ahmet Mithat (doğumu)
1870	• Ahmet Mithat <i>Kıssadan Hisse</i> ve <i>Letaif-i Rivayat</i> ile yazın hayatına başlar. "Gönül" [Fransa]
1874	• <i>Hasan Mellah yahut Sır İçinde Esrar</i> [Fas, Cezayir, İspanya], <i>Ah-ı Sar yahut Avrupa'nın Eski Medeniyeti</i> [1789 öncesi Fransa], <i>Hükûm-i Dil</i> [İspanya]
1875	• <i>Hüseyn Fellah</i> [Cezayir]
1876	• <i>Paris'te Bir Türk</i> [Fransa]
1877	• <i>Süleyman Musulî</i> [Kudüs], <i>Kafkas</i> [Rusya, Kafkasya]
1879	• <i>Yeryüzünde Bir Melek</i> [Fransa]
1882	• <i>Acâyib-i Alem</i> [Rusya]
1884	• <i>Volter Yirmi Yaşında yahut İlk Muşakasası</i> [Fransa], <i>Cellad</i> [Fransa]
1885	• "Cinli Han" [Fransa], <i>Hayret</i> [Hindistan, İtalya, Fransa]
1887	• "Çifte İntikam" [Fransa], "Kismetinde Olanın Kaşığından Çıkar" [Fransa]
1888	• <i>Demir Bey yahut İnkışaf-ı Esrar</i> [Fransa], <i>Fenni Bir Roman yahut Amerika Doktorları</i> [Amerika], <i>Haydut Montari</i> [İtalya]
1889	• Ahmet Mithat'ın üç aya yakın süren Avrupa seyahati [Fransa, İsveç, Danimarka, Almanya, İsviçre, Avusturya, İtalya]
1890	• "Diplomalı Kız" [Fransa], <i>Rikalda yahut Amerika Vahşet Alemi</i> [Amerika], Şeytankaya Tilsimi [İtalya] <i>Avrupa'da Bir Cevelan</i> (seyahati esnasında ve/veya sonrasında yazıyor)
1892	• <i>Ahmet Metin ve Şirzad yahut Roman içinde Roman</i> [Yunan Adaları, İtalya]
1893	• "İki Hudakar" [Fransa], "Cankurtaranlar" [Fransa], "Bir Acibe-i Saydiye" [Afrika], "Ana Kız" [Fransa]
1894	• <i>Avrupa Adab-ı Muşeretini yahut Alafranga</i>
1898	• <i>Mesail-i Muğlaka</i> [Fransa], <i>Altın Aşıkları</i> [Fransa]
1912	• Ahmet Mithat (ölümlü)

TABLO IV (SİSTEMATİK TABLO) Yazar, yazarın farklı rolleri/personaları, okur, metin ve farklı seyahat türleri arasındaki ilişkiler ve birbirine etkileri.

Methaller	Muhayyil	Okur	Muhayyil	Yazar	Okur	Muhayyil	Okur	Bilgi edinmek amaçlı seyahat rehberleri
(Ahmet Mithat tarafından okunur)								
Ahmet Mithat (farklı rolleri/personaları)	Muhayyil	Okur	Muhayyil	Yazar	Okur	Muhayyil	Yazar	
Methaller (Ahmet Mithat tarafından yazılan)								
Ahmet Mithat'ın Seyahatleri	Hayal	Edebi ve Hayalî	Edebi metinlerde beslenen hayalî	Edebi ve hayalî seyahatlerden beslenen edebî seyahatler	Edebi ve hayalî seyahatlerden beslenen edebî seyahatler	Edebi seyahatlerden beslenen hayalî seyahatler	Gerçek / Hakikî	Edebi (edebî, hayalî ve gerçek seyahatlerden etkilenen edebî seyahat)
Okunmuş Seyahatleri								Edebi ve hayalî ancak bu defa okunmuş bu zihinsel seyahatleri yazarın gerçek seyahatine dayanır.

(ZAMAN ÇİZGİSİ) Ahmet Mithat'ın metinsel evrenindeki dönemleri, farklı rolleri/personaları ve bunların birbirlerine etkileri

KAYNAKÇA

- Akyıldız, O., “Muhayyil iki yazar. Ahmet Mithat ve Karl May” *Merhaba ey muharrir, Ahmet Mithat üzerine eleştirel yazılar* (yay. haz.) N. Esen – E. Köroğlu, İstanbul 2006, s. 238–255.
- Akyıldız, O., “Imaginary travel(s) as a discursive strategy – the case of Ahmet Mithat and Ottoman constructions of Europe”, *Venturing beyond borders – Reflections on genre, function and boundaries in Middle Eastern travel writing* (yay. haz.) Bekim Agai, Olcay Akyıldız, Caspar Hillebrand, Würzburg 2013, s. 203-226.
- Çamkara, A., *Bilgiye açılan kapılar. Ahmet Mithat Efendi ve İsmail Gaspıralı'nın eserlerinde Avrupalı kadınlar*, Yayınlanmamış master tezi, Ankara 2008.
- Findley, C. V., “An Ottoman occidentalist in Europe. Ahmed Midhat meets Madame Gülnar, 1889”, *The American Historical Review* (103/1) 1998, s. 15–49.
- Findley, C. V., *Ahmet Midhat Efendi Avrupa'da*, İstanbul 1999.
- Kefeli, E., “Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında edebiyat coğrafyası: *Acâib-i âlem*”, *Merhaba ey muharrir. Ahmet Mithat üzerine eleştirel yazılar* (yay. haz.) N. Esen – E. Köroğlu, İstanbul 2006, s. 217–230.
- Ahmet Mithat, *Paris'te bir Türk*, İstanbul 1293 (1876).
- Ahmet Mithat, *Avrupa'da bir cevelan*, İstanbul 1307 (1889/90).
- Ahmet Mithat, *Avrupa adab-ı muâşeret-i yahut Alafranga*. İstanbul 1894.
- Ahmet Mithat, *Jön Türk* (yay. haz.) M. Belge, İstanbul 1995.
- Ahmet Mithat, *Paris'te bir Türk*. (yay. haz. E. Ülgen), Ankara 2000.
- Ahmet Mithat, *Henüz 17 yaşında – Acâyib-i âlem – Dürdane Hanım*, (yay. haz.) N. Sağlam, K. Yetiş, M. F. Andı. Ankara 2000.
- Ahmet Mithat, *Haydut Montari – Diplomalı kız – Gürcü kızı yahut intikam – Rikalda yahut Amerika'da vahşet âlemi* (yay. haz.) E. Ülgen, F. Andı, K. Yetiş. Ankara 2003.
- Ahmet Mithat, *Eski mektuplar – Altın aşıkları – Mesâil-i muğlaka – Jön Türk* (yay. haz.) A. Ş. Çoruk, F. Andı, K. Yetiş. Ankara 2003.
- Sagaster, B., „Beobachtungen eines „Okzidentalisten“. Ahmed Midhat Efendis Wahrnehmung der Europäer anlässlich seiner Reise zum Orientalistenkongreß in Stockholm 1889“, *asiyen afrika lateinamerika* (25) 1997, s. 29–40.
- Said, E., *Orientalism*. London 1995.